

Felsefi Teolojide Antroposentrik Dönüş: Teolojik Antropolojiye Bir Giriş [*]

The Anthropocentric Turn in Philosophical Theology: An Introduction to Theological Anthropology

SEVCAN ÖZTÜRK

Social Sciences University of Ankara

Received: 19.08.2020 | Accepted: 13.11.2020

Abstract: This article presents an introduction to theological anthropology, a discipline that resulted from the anthropocentric turn took place in the intellectual field in the modern era. By this means, it is aimed at contributing to the Turkish literature lacking in comprehensive studies dealing with theological anthropology. First, the philosophical background of the discipline has been examined in the light of the views of Karl Barth, Karl Rahner, and Wolfhart Pannenberg, who emphasise the need and significance of an anthropological approach in modern theological studies. Then, the contemporary discussion topics and methodological issues of theological anthropology as an independent field have been analysed in the light of the current literature.

Keywords: Theological anthropology, contemporary theology, Rahner, Barth, Pannenberg.

Giriş

Charles Taylor'ın meşhur *Benliğin Kaynakları* eserinde vurguladığı üzere modern dönemde benlik algısı geleneksel tanımlamaların dışına çıkmış ve “kendine dönüş” vurgusunu içeren yeni bir forma bürünmüştür (Taylor, 2012). Bu yeni form felsefede antroposentrik bir dönüş olarak yansıma bulmuştur. Felsefe alanı, yirminci yüzyılla beraber insana, onun varoluşu ve evrendeki konumu gibi meselelere yönelmiştir ve insan ilk kez bu dönemde kendini felsefi antropoloji olarak adlandırılan müstakil bir felsefe disiplininin araştırma alanı olarak ele almaya başlamıştır (Mengüşoğlu, 2017: 19). Benlik algısındaki yeniden şekillenmenin gerçekleştiği sosyal tarih ve felsefeyi de içeren modern çağın genel entellektüel atmosferindeki değişimin teoloji alanında da sonuçları olmuştur. Modern çağda yaşanan entellektüel dönüşümün teoloji alanındaki en belirgin sonucu, Hristiyan teolojisi bağlamında konuşulacak olursa, yirminci yüzyılda, teolojide bir tür antroposentrik dönüşün yaşanmasında görülmüştür. Daha açık bir ifadeyle, modern çağın genel entellektüel atmosferinde hakim hale gelen “antropolojik dönüş”, Tanrı merkezli teoloji anlayışından insan merkezli bir anlayışa yönelişi gündeme getirmiştir. Özellikle aydınlanma dönemiyle beraber modern felsefi sorgulamalar ile karşı karşıya kalan Hristiyan teolojisi kendisini savunma durumunda bulmuş; bilhassa felsefi hümanizm tarafından bir meydan okuma ile muhatap olan teologlar, insanın doğası, Tanrı'yı tecrübesi ve Tanrı ile ilişkisi konuları üzerine yoğunlaşma mecburiyetinde kalmışlardır (Dahlstrom, 2000: vii, x). Dolayısıyla, Pannenberg'in vurgusuyla, özellikle felsefede gerçekleşen tüm tecrübenin ve felsefi düşünmenin öznesi olarak insana yöneliş yani modern felsefenin insan merkezli gelişimi modern teolojide bir antroposentrik eğilimin doğması ile sonuçlanmıştır (Pannenberg, 2004: 12). Tüm bunların yanı sıra, modern bilimlerde insanı anlamaya yönelik ilginin artışı, bu bilimlerin sağladıkları verilere teolojik yorumlamalar getirme ihtiyacını doğurmuştur (Cortez, 2010: 4). Nihayetinde, Karl Barth, Karl Rahner, Paul Tillich, Hans Urs von Balthasar, ve Wolfhart Pannenberg gibi filozof ve felsefi teologların eserlerinde yaptıkları Tanrı merkezli bir teolojik anlayışın günün şartlarında yetersiz kaldığı ve insanı merkeze alan teolojik bir metodolojinin inşasına ihtiyaç olduğu yönündeki vurguları doğrultusunda “insan üzerine teolojik düşünme” olarak nitelendirilen teolojik antropoloji

alanı ortaya çıkmıştır (Cortez, 2010: 4-5). Henüz, Türkçe literatürde, modern dönemde entelektüel alanda gerçekleştiği iddia edilen antropolojik dönüşün teoloji alanındaki neticesi olan teolojik antropoloji disiplini ile doğrudan ilgili bir kaynak bulunmamaktadır.¹ Bu çalışma, teolojik antropoloji alanına giriş niteliğinde bir katkı sunmayı ve böylece Türkçe literatürde bahsi geçen eksikliğin giderilmesi yönünde bir adım atmaya amaçlamaktadır.

Akademik bir alan olarak amacı Tanrı ile ilişkili olarak insan ve insanlık üzerine kutsal metnin öğretilerinin kapsamlı izahının ortaya konması olarak tanımlanan ve bugün Hristiyan teolojisi alanında müstakil bir akademik disiplin olarak varlığını sürdüren teolojik antropoloji (Cooper, 2016: 27), biraz önce de bahsi geçtiği üzere, modern dönemde insanı konu alan bilim dallarının ürettikleri veriler üzerine teolojik düşünme ihtiyacından doğan bir alandır (Cortez, 2010: 3-4). Başta dini tecrübe olmak üzere insan tecrübesinin yaratıcı ile ilişkili olarak tüm boyutları, dini çeşitlilikten politik teolojiye kadar uzanan ve din ve yaratıcı ile ilişkili olarak insanı merkeze alan bütün tartışmalar bugün bu disiplinin ilgi alanında yer almaktadır. Bu noktada özellikle belirtmek gerekir ki, ilmî bir disiplin olarak teolojik antropolojiyi, sosyal bilimsel antropolojinin bir alt birimi olmaktan ziyade, daha geniş anlamıyla insanı din çerçevesinde ele alan ve felsefi teolojinin içerisinde incelenebilecek bir alan olarak tanımlamak gerekmektedir. Sosyal bilimsel antropolojiden bütünüyle bağımsız olmakla beraber, teolojik antropoloji denildiğinde, en genel haliyle, insanın yaratıcı ile olan ilişkisini tüm boyutları ile kutsal metin ve dinî kaynaklar ışığında ele alan bir alan kast edilmektedir.² Bu bakış açısıyla bakıldığında teolojik antropoloji ile, genel antropolojik çalışmaların, sosyal antropolo-

¹ Konu ile ilgili Türkçe literatür incelendiğinde Hristiyan teolojisi içinde müstakil bir disiplin olarak teolojik antropolojiye ilişkin doğrudan bir kaynak bulunmamaktadır. Fakat teolojik antropoloji ile dolaylı olarak ilişkili olan veya teolojik antropolojiyi İslam düşüncesi çerçevesinde ele alan çok az sayıda da olsa mevcut olan bazı kaynaklara değinmek gerekmektedir. Bunların başında Hasan Hanefi'nin M. Sait Yazıcıoğlu tarafından tercüme edilen ve Hanefi'nin İslam teolojisinin antropoloji olarak yeniden inşasını önerdiği "Teoloji mi Antropoloji mi?" başlıklı makalesi yer almaktadır (Hanefi, 1978: 505-531). Yine teolojik antropoloji alanında sayılabilecek ve İslami bir çerçevede meseleye değinen İsmail Hanoğlu'nun *Fabreddin er-Razî'de Felsefi-Teolojik Antropoloji* başlıklı çalışması örnek olarak zikredilebilir (Hanoğlu, 2014).

² Bu tanımlamanın dayandığı detaylar bu çalışmada "Teolojik Antropolojinin Güncel Meseleleri" başlığı altında tartışılmaktadır.

jinin ya da kültürel antropolojinin bir alt başlığı olarak değerlendirilen din antropolojisi alanı kastedilmemektedir. Tam aksine, daha sonra filozof ve teologların yaklaşımlarında da görüleceği üzere, kültürel ve sosyal antropoloji alanları teolojik antropolojinin kendi verilerini oluşturmada kullandığı araçlar olarak öne çıkmaktadır.

Teolojik antropoloji disiplininin incelenmesinin tarihsel ve felsefi olarak nitelendirilmek üzere iki açıdan önemli olduğu öne sürülebilir. Tarihsel açıdan özellikle de düşünce tarihi açısından önemi, modern entelektüel atmosferdeki kırılmanın teoloji alanına yansımalarını somut şekilde gözlemlene fırsatı sunan bir alan olmasından kaynaklanmaktadır. Felsefi açıdan teolojik antropolojinin öneminin, insan ile ilgili olarak özellikle modern bilimsel gelişmelere dinî bir zemin oluşturma çabası ile din felsefesi alanında güncelliğini yitirmeyen din-bilim arasındaki ilişkiyi gözden geçirme ve alternatif yaklaşımlar üretmeye zemin teşkil edebilecek bir uygulama alanı olma potansiyeline sahip olmasından kaynaklandığı iddia edilebilir. Hatırlanır miktarda kaynak içeren bu alandaki literatür derinlemesine incelendiğinde bir çok disiplinde olduğu gibi iki temel karakteristik niteliğin öne çıktığı görülmektedir. Birinci grup literatür, teolojik antropolojinin modern çağın bir gerekliliği olduğu ön kabulünden hareketle bu alana teorik olarak nitelendirilebilecek katkı sağlayan, alanın doğuşu ve şekillenmesinde öncü rol oynayan Karl Barth, Karl Rahner, Wolfhart Pannenberg gibi felsefi teologların ortaya koydukları eserlerden oluşmaktadır. Bu teologların konu ile ilgili tartışmalarında göze çarpan ortak nokta teolojide antropolojik dönüşün bir gereklilik ve hatta zorunluluk olduğunu vurgulamalarıdır. Bu sebeple, öncelikle, bu teologların görüşleri ışığında teolojik antropolojinin bir gereklilik olduğu vurguları ele alınacak ve böylece alana dair felsefi arka plan açığa çıkarılmaya çalışılacaktır. İkinci tür literatürün karakteristik niteliği ise, birinci gruptaki literatür üzerine inşa edilen ve ağırlıklı olarak insana dair güncel bilimsel ve felsefi gelişmeler ve tartışmaların teolojik perspektiften ele alındığı, genellikle son çeyrek yüzyıl içinde ortaya konmuş çalışmalardan oluşmasıdır. Bu çerçevede, daha sonraki bölümde, teolojik antropoloji alanındaki güncel tartışmalar ve metodolojik meseleler müstakil bir ilmi disiplin olarak teolojik antropolojinin belirlenen amaçları doğrultusunda ele alınacak ve değerlendirilecektir.

Bir Gereklilik Olarak Teolojide Antropolojik Dönüş: Karl Barth, Karl Rahner ve Wolfhart Pannenberg

Daha önce de vurgulandığı gibi, modern dönemde entelektüel atmosferde söz konusu olan “antropolojik dönüş” Hristiyan teolojisinde de yansıma bulmuştur ve özellikle yirminci yüzyılda Barth, Rahner, Tillich, von Balthasar ve Pannenberg gibi filozof ve teologların eserleri ve tartışmaları teolojik antropolojinin müstakil bir alan olarak doğmasını sağlamıştır. Bu bölüm, bu konuda en belirgin tartışmaları sergileyen ve güncel literatüre kaynak teşkil eden isimlerden Barth, Rahner ve Pannenberg’in felsefi teolojilerinde genişçe yer verdikleri modern teolojide antroposentrik yaklaşıma duyulan ihtiyaç vurguları ele alınacaktır.

Teolojik antropolojiye dair felsefi arka planı oluşturan literatür incelendiğinde bu alanın ortaya çıkmasının altında mevcut teolojik yaklaşım ve metotların artık yetersiz olduğu ve teolojinin antropoloji ile bir şekilde ilişkilendirilmesi gerektiğine ilişkin vurgunun yattığı görülmektedir. Teolojide geleneksel yaklaşım ve metodolojinin yetersiz olduğu vurgusu Alman filozof Feuerbach’a kadar uzanmaktadır. 1841’de yayınlanan Hristiyanlığı fenomenolojik açıdan ele aldığı meşhur eseri *Hristiyanlığın Özü*’nde Feuerbach, teolojinin sırrının aslında antropoloji olduğunu ve teolojinin ancak antropoloji olarak anlaşıldığında insana doğru ve tatmin edici bir kimlik atfedebileceğini iddia etmektedir (Feuerbach, 2008: 166, 187, 221). Böylece, Feuerbach, teolojinin antropolojiye dönüştürülmesi gerektiğini vurgulamaktadır ve bunu da, vahyin muhatabının insan olduğu ve Tanrı’ya ilişkin her türden anlayışın insanla sınırlı olarak gerçekleştiği iddiasına dayandırmaktadır. Yani Feuerbach’a göre ilahi sıfatlar dahil dine dair her türden algı insanın ifadesi ile sınırlıdır. Dolayısıyla her türden teolojik faaliyet aslında antropolojiktir ve bu yüzden Feuerbach’a göre teoloji insanı merkeze alan antropoloji ile başlamalıdır (Feuerbach, 2008: 165-166). Feuerbach’ın yaklaşımı alandaki literatürde teolojik antropoloji üzerine tartışmalarda nadiren referans noktası olarak yer almaktadır. Bunun temel sebebi olarak, Feuerbach’ın teoloji merkezli bir antropolojinin inşasından daha çok antropolojiyi temel alan bir teolojinin inşasını önermesi ve bunun dışındaki teolojik metodu bir anlamda yok sayması görülebilir. Feuerbach’ın teolojik antropoloji açısından önemi, bu durumda, kendisine yöneltilen eleştirilerin teolojik antropoloji alanı açısından temel teşkil

edecek argümanların inşa edilmesi ile sonuçlanmış olmasıdır. Bunlar arasında en önemlisi Protestan Hristiyan ilahiyatında teolojik antropolojinin gelişimine önemli katkı sağlayan Karl Barth'ın bu konuda Feuerbach'ı hedef alan eleştirileridir. Onun Feuerbach'a yönelttiği eleştiriler kendi teolojik antropolojisini temellendirmede önemli rol oynamıştır.³ Karl Barth teoloji ve antropoloji arasındaki güçlü ilişkiyi vurgulamakta, fakat Feuerbach'ı teolojiyi antropolojiye indirgemekle itham etmektedir (Barth, 2015: s. 228). Barth'ın Feuerbach'a yönelik reddiye olarak nitelendirilebilecek yaklaşımına göre teolojinin başlangıç noktası İsa'da vücut bulan vahiy olmalıdır (Weber, 1966: 29-30).⁴ Dolayısıyla teolojik antropolojinin başlangıç noktası da Vahiy ve İsa olmalıdır. Zira Barth'a göre İsa'dan hareketle yapılmayan bir yaklaşım teolojik antropoloji olarak kabul edilemez (Barth, 1962: 167). Barth'ın tartışmasında hareket noktası, bilimsel antropolojinin insanı anlamada yetersiz olduğu iddiasıdır. Çünkü Barth'a göre bilimsel antropolojiyi de içine alan “doğa biliminin insan olarak gördüğü, anlamaya ve sunmaya çalıştığı şey, ancak ve ancak onun gerçek doğasının bir semptomu olabilir” (Barth, 1960: 200). Yani bilimsel antropoloji insan doğasının yalnızca görünen yüzünü ele alabilir. Burada Barth “teist antropoloji” ve “teist olmayan antropoloji” ayrımını yapar. Teist olmayan yani bilimsel antropolojinin hareket noktası yalnızca insandır ve bu bakımdan sınırlıdır, insanın özüne dair doğru bilgiyi elde etmede yetersizdir (Barth, 1960: 27). Diğer taraftan teolojik antropoloji ya da teist antropoloji, insanın mahiyetine ilişkin bilgiyi doğrudan vermese bile, insanı anlamının ancak vahiyden ve insanlığın temsili olarak İsa'dan hareketle mümkün olabileceğinin bilgisini verir. Teolojik antropolojinin amacı, Barth'ın vurgusuyla, “Tanrı'nın yarattığı bir varlık olan gerçek insanı” araştırma konusu olarak ele almaktır (Barth, 1960: 202). Fakat bu, teist antropolojinin insana dair bilim tarafından elde edilen ve “teolojik olmayan” fakat doğruluk niteliği taşıyan antropolojik bilgiyi yok sayacağı anlamına gelmemelidir. Aksine Barth'a göre, bu türden bilimsel bilgi teolojik antropoloji açısından gerekli bir bilgidir (Barth, 1960: 202). Anlaşıldığı üzere Barth'ın

³ Barth'ın Feuerbach'a yönelttiği eleştiriler üzerine kapsamlı bir inceleme için bkz. John Glasse, 1964: 69-96.

⁴ Barth, tüm teolojik meselelere yaklaşırken Hristiyanlıktaki geleneksel anlayış ışığında İsa'nın insanî-ilahî vasfı ve bununla ilişkili meseleleri konu edinen Kristoloji'yi metodoloji olarak uygular. Bu sebeple “Kristosentrik” bir teolog olarak nitelendirilmektedir. Karl Barth'ın Kristoloji merkezli teolojisini inceleyen bir çalışma için bkz. Cortez, 2007: 1-17.

yaklaşımının temel iddiası insan doğasını anlamada ve yorumlamada bilimsel antropolojik bilginin ancak teolojik bakış açısıyla tamamlandığında mümkün olacaktır ve bu da teolojik antropolojinin faaliyet alanını oluşturmaktadır.

Langenfeld ve Lerch'e göre yirminci yüzyılda insanın teolojik olarak açıklanmasına ilişkin sorularla ilgilenmeye başlayan Katolik Hristiyanlığı bu konuda biraz geç kalmış görünmektedir (Langenfeld ve Lerch, 2018: 9). Katolik teolojisinde öncü isimlerden olan Karl Rahner 1966'da Amerika'da yaptığı "Theologie und Anthropologie" (Teoloji ve Antropoloji) başlıklı konuşmasında dogmatik teolojinin bir metot olarak teolojik antropolojiyi kullanmak zorunda olduğunu vurgulamaktadır. Bu konuşması ile Rahner, kendi ifadeleri ile aktarmak gerekirse, "bugün dogmatik teolojinin teolojik antropoloji olması gerektiğini ve bu türden 'antroposentrik' bakışın gerekli ve faydalı olduğunu göstermeyi" amaçlamaktadır (Rahner, 1973: 28). Rahner'ın modern dönemde Hristiyan teolojisinde bir metot değişikliğine gidilmesi gerektiği vurgusu ve teolojide gerçekleşmesi zorunlu olan "antroposentrik bakış" önerisi özellikle Katolik teolojisi için önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir (Carr, 1973: 359). Rahner için bu metot değişikliğine olan ihtiyacın çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Öncelikle teolojide antroposentrik yaklaşıma olan ihtiyaç fenomenoloji ve varoluşçuluk başta olmak üzere çeşitli modern felsefi akımların Hristiyanlığa yönelik tehdit ve meydan okumalarından doğmaktadır. Bu yüzden Hristiyan teolojisi modern çağdaki bu türden tehdit niteliğinde felsefi argümanlarla mücadele edebilecek ve onlara teolojik cevaplar üretebilecek "bir aşkın antropolojik program ve metot" ihtiyacı içindedir (Rahner, 1973: 38-39). Hristiyan teolojisinin karşı karşıya olduğu bir diğer tehdit ise, Rahner'a göre, modern insanın zihnidir. Modern insanın bugünkü algısı, ona, dinî ve teolojik ifadeleri yalnızca mitolojinin birer parçası olarak göstermektedir ve bu durumda bu ifadelere inanmak modern insan için gereksizdir (Rahner, 1973: 40). Öyleyse, Rahner'a göre, teolojik öğeler modern insanın kendi tecrübesini nasıl anlamlandıracağı sorusu çerçevesinde, onun anlayabileceği şekilde sunulursa onun için de anlamlı hale gelir (Rahner, 1973: 41). Bu sebeplerden ötürü, modern dönemde teolojide antroposentrik yaklaşım, Rahner'ın deyişiyle "aşkın bir antropoloji", Hristiyanlığın modern dünyada kendi iddialarını dışarıdan gelen

meydan okumalara karşı destekleyebilmesi için gerekli ve zorunludur.

Modern teolojiye önemli katkılar sunan Alman teolog Wolfhart Pannenberg de 1983'te yayınlanan *Anthropologie in theologischer Perspektive* (Teolojik Perspektifte Antropoloji) başlıklı kitabında teolojik antropoloji alanının modern çağ için bir ihtiyaç olduğunu vurgulayan Hristiyan teologlar arasında yer almaktadır. Pannenberg'e göre Hristiyan ilahiyatının diğer bilim dalları ile özellikle de genel antropolojik çalışmaların verileri ile irtibat halinde olması ve bunların içerisinde kendine bir zemin oluşturması gerekmektedir. Pannenberg'e göre, teolojinin antropolojik bir zemine ihtiyacı olduğu fikri bazılarının kabul edip bazılarının reddedeceği göreceli bir durum değil, objektif bir gerçekliktir; bugünün Hristiyan inancı açısından zorunlu bir durumdur (Pannenberg, 2004: 15). Teolojik antropoloji alanının gerekliliği konusundaki tartışmayı Pannenberg Hristiyanlığın evrensellik iddiası ile ilişkilendirerek farklı bir bakış açısı da getirmektedir. Pannenberg, evrensel bir geçerlilik iddiası olmadan Hristiyanlığın kendi inançlarının ve hakikatlerinin bir hükmünün olamayacağını ifade etmektedir. Çünkü, evrensel geçerliliği olmayan bir "hakikat" yalnızca sübjektif bir hakikat olmaktan öteye geçemez ve Pannenberg'in kendi ifadeleriyle aktarmak gerekirse, "en azından evrensel olduğunu ve bütün insanlık için geçerli olduğunu iddia etmez ise bu benim için bile doğruluğunu sürdüremez." İşte bu sebeple "modern çağda Hristiyan teolojisi genel antropolojik çalışmalar içerisinde kendine bir kaynak bulmak zorundadır" (Pannenberg, 2004: 15). Yani Pannenberg için teolojinin antropolojik bir çerçevede ele alınması hakikat iddiasında olan Hristiyanlığın inanç ve mesajının evrensel geçerlilik kazanabilmesi için bir ihtiyaç, hatta zorunluluktur. Teologlar, Tanrı hakkındaki söylemlerini ancak dine yönelik antropoloji zeminindeki ateist eleştirilere cevap vermek suretiyle savunabilirler. Aksi durumda, Tanrı ile ilgili tüm iddiaları, ne kadar etkileyici olursa olsun, herhangi bir evrensel geçerlilik taşımayan öznel inanıştan öteye geçemez (Pannenberg, 2004: 16). Antropolojinin yalnızca teoloji için değil, tüm modern düşünce için olan yüksek öneminin farkındalığı ile her türden teolojik faaliyet gerçekleştirilmelidir. Aksi takdirde, Pannenberg'in altını çizdiği üzere özellikle teoloji alanı içerisinde olan kimseler farkında olmadan da olsa teolojiyi amacından saptırarak yalnızca insan merkezli ve Tanrı'yı dışarıda bırakan bir yaklaşıma doğru kaymaları riski

ile karşı karşıya kalacaklardır (Pannenberg, 2004: 15-16). Bu durumda, Hristiyanlık, kasıtsız dahi olsa, dini ve teolojiyi antropolojiye indirgeyen ateist yaklaşımların deyim yerindeyse eline düşmüş olacaklardır. Burada alınabilecek bir önlem de, teologların antropoloji bilimi tarafından sağlanan tüm verileri olduğu gibi kabul etmek yerine bu verilere eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşımlarıdır (Pannenberg, 2004: 18). Yani, Pannenberg'in özellikle altını çizdiği üzere, teolojinin antropolojik çerçevede ele alınması onun antropoloji biliminin temel ilkelerini esas almak zorunda olduğunu göstermez (Pannenberg, 2004: 21). Aksine, teoloji antropolojiye kendi ilkeleri çerçevesinde bir eleştiri getirmek durumundadır. Pannenberg'in teolojik antropolojisi dogmatik data ve kabullerden değil, biyoloji, psikoloji, kültürel antropoloji ya da sosyoloji gibi bilim dallarının insan varoluşuna ilişkin sunduğu verilere yönelir ve bu verileri din ve teolojinin bakış açısından ele alır (Pannenberg, 2004: 21). Bu anlamda teolojik antropoloji, bu iddialara dayalı olarak söylenebilir ki, dini sosyal bilimlere ve insan algısına indirgeyici yaklaşımlara karşı bir savunma aracı olarak rol oynadığı kadar din ve bilimsel gelişmeler arasında bir iletişimi sağlamaktadır. Dolayısıyla teolojik antropoloji sosyal bilimsel antropolojinin bir alt dalı değildir. Aksine sosyal bilimsel antropolojinin ve bunun yanında insanı konu alan biyoloji, psikoloji ve sosyoloji gibi diğer bilimsel disiplinlerin ürettiği verileri dine ve teolojiye dayanan kendi prensipleri doğrultusunda eleştirel şekilde bir süzgeçten geçirmek suretiyle insanın varoluşuna ilişkin anlayış inşa eden ilmî disiplindir.

Barth'ın Feuerbach'ın yaklaşımına tepki olarak geliştirdiği ve "teist olmayan antropolojinin" insanı tümüyle anlamada yetersizliği iddiasından hareket ettiği yaklaşımı Rahner ve daha sonra Pannenberg'e gelindiğinde daha farklı bir forma büründüğü görülmektedir. Barth, antropolojiye olan ihtiyacı modern bilimin insanı bütün olarak anlamadaki yetersizliği ile temellendirirken, Rahner ve Pannenberg teoloji ile antropoloji arasındaki ilişkiyi çağın getirdiği bir ihtiyaç olarak ele almaktadırlar. Böylece, antropolojiye, modern bilimsel gelişmelere ve tehditlere karşı Hristiyanlığı savunma aracı, Hristiyan apolojetik alanına ait bir unsur olarak ihtiyaç duyulduğunu savundukları sonucuna ulaşılmaktadır. Burada ele alınan tartışmalarda da açıkça görüldüğü üzere, teolojik antropoloji, modern dönemde benlik algısındaki değişimle ilişkili olarak genel entellektüel

atmosferde gerçekleşen “antropolojik dönüş” ve bunun neticesinde insanı yeniden tanımlama çabasının teolojideki yansımaları ifade etmektedir. Aynı zamanda bu alan, Hristiyan teolojisinin modern dönemdeki bilimsel ve felsefi dönüşüm karşısında teolojinin bir tür uyum sağlama ihtiyacı ve zorunluluğu içinde olduğu fikrinin bir neticesi olarak şekillenmiştir. Bu çerçevede, teolojik antropolojiye metodolojik ve kavramsal çerçeveyi temin eden temsili bu üç düşünürün yaklaşımlarının üç esas etrafında şekillendiği görülmektedir: 1. Modern bilimin insanı tümüyle ele almadaki yetersizliği, 2. Felsefi ve modern yaklaşımların dine yönelik tehdit ve meydan okumaları ve bunlara teolojik cevaplar üretme ihtiyacı, 3. Hristiyanlığın evrensel mesajının tüm insanlar tarafından anlaşılır ve anlamlı hale getirilmesi çabası. Bir sonraki bölüm, bu esaslara dayalı olarak inşa edilmiş olan güncel literatür ışığında teolojik antropolojide tartışmaları ele alacaktır.

Teolojik Antropolojinin Güncel Meseleleri

Teolojide antropolojik dönüşün gerekliliği vurgusu üzerine inşa olmuş güncel literatürde teolojik antropolojinin akademik bir disiplin olarak amacı “Tanrı’yla ilişkili olarak insan üzerine kutsal metnin öğretilerinin kapsamlı izahının ortaya konması” olarak tanımlanmaktadır (Cooper, 2016: 27) ve modern dönemde insanı konu alan bilim dallarının ürettikleri veriler üzerine teolojik düşünme ihtiyacından doğan bir alan olarak değerlendirilmektedir (Cortez, 2010: 3-4). Langenfeld ve Lerch, modern dönemdeki “antropolojik dönüş” sayesinde teolojinin, felsefi ve insana dair modern bilimsel keşiflerle irtibata geçme ve aynı zamanda Hristiyan inancının insanın dünya ile ilişkisindeki rolünü gösterme fırsatı edindiğini vurgulamaktadırlar (Langenfeld ve Lerch, 2018: 9). Bununla ilişkili olarak, *Ashgate Research Companion to Theological Anthropology* başlığını taşıyan, alana dair kapsamlı bir katkı sağlayan çalışma, ilmi bir disiplin olarak teolojik antropolojinin kapsamını, “insanın mahiyetinin dini açıdan önemini bilim, tarih, teoloji ve felsefe ışığında inceleyerek insan olmanın anlamı üzerine teolojik ve felsefi düşünme” şeklinde tanımlamaktadır. (Farris ve Taliaferro, 2016: 1). Bu doğrultuda teolojik antropoloji, antropolojinin diğer alanları ile ve bunun yanında zihin felsefesi, psikoloji, nörobilim gibi insanı anlamayı hedef alan bilim dallarıyla da irtibat halinde olarak, bu dalların ürettikleri bilgiyi kullanarak ve bu bilgiler ışığında gerektiğinde

kendi yaklaşımlarını da yeniden şekillendirerek hareket etmeyi hedeflemektedir (Cortez, 2010: 6). Ürettiği eser sayısı itibarıyla bugün teolojik antropoloji disiplininin temsilcilerinden biri sayılabilecek Cortez'in ifadeyle "Antropolojik bir disiplin olarak teolojik antropoloji, diğer disiplinler ile, onların insanlığı anlamak için neler ortaya koyduklarını kavramaya çalışarak ve bu disiplinlerin ürettikleri verilerle gerektiğinde kendi bakışının yeniden şekillendirilmesine izin vererek sürekli diyalog halinde olmalıdır" (Cortez, 2010: 6). Fakat daha önce de belirtildiği gibi, teolojik antropolojinin en temel metodolojik ilkesi, bahsi geçen bilim dallarının verilerini kesin doğrular olarak kabul etmeden önce kendi süzgecinden geçirmek, eleştirel bir yaklaşımla ele almaktır. Bunun neticesinde, kendi prensipleri ile açık çelişki olmayan durumlarda ise güncel veriler ışığında kendi yaklaşımını gözden geçirir.

Teolojik antropolojinin konularını ve kapsamını sınırlandırmak mümkün görünmemektedir. İnsanı ve insanın yaratıcı ile olan ilişkisini ilgilendiren tüm meselelerin teolojik antropolojinin kapsamına girdiğini söylemek uygun olacaktır. Teolojik antropolojinin bu meseleleri ele alırken hareket ettiği temel argümanlardan biri, insanı tüm yönleriyle anlamının yalnızca teolojinin bakış açısıyla yaklaşıldığında mümkün olduğu iddiasıdır. Yani, nasıl ki ateizm, insanın ancak Tanrı'ya inancın bir illüzyon olduğunu gördüğünde tam anlamıyla bir insan olarak var olabildiğini iddia ediyorsa, teolojik antropoloji de insanın şayet Tanrı'yı bir temel olarak kabul etmezse insan olmaktan mahrum kalacağını öne sürer (Krötke, 2000: 160). Dolayısıyla, teolojik antropoloji, insanın doğasına ilişkin gerçek bilginin ancak Tanrı ve insan arasındaki ilişkiden hareketle elde edilebildiğini iddia eder. Bu iddianın merkezinde İncil'de yer alan "Tanrı insanı kendi suretinde yarattı. Onları erkek ve dişi olarak yarattı." ifadeleri yer almaktadır (İncil, Yaratılış 1:27). Teolojik antropoloji alanındaki tartışmaların en önemli ve yaygın uygulama alanı olan "Tanrı'nın sureti" kavramı *imago Dei* başlığı altında bir Hristiyan doktrini olarak tartışılmalıdır. *Imago Dei* doktrini ve bu doktrine yönelik gerek geleneksel gerekse modern yaklaşımlar Hristiyanlıkta insan olmanın anlamına dair yorumlamaların merkezinde yer almakta ve Hristiyan teolojik antropolojisi alanının başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Cortez, 2010: 15). Bu kavram Hristiyan teolojisinde Tanrı ile insan arasındaki ilişkinin boyutla-

rını tanımlayan bir kavram olarak ele alınmasının yanı sıra, insanın doğasına ilişkin tartışmalarda da merkezî bir rol oynamıştır. Bu doktrini yorumlamaya yönelik temel yaklaşımlar genel anlamda insanın diğer yaratılmışlara nispetle olan üstünlüğüne ve onun sahip olduğu eşsiz niteliklere vurgu yapmaktadır.⁵ İnsana atfedilen bu üstünlük onu diğer canlılardan ayıran düşünebilme, özgür irade ve iyilik ile kötülük arasında seçim yapma yeteneği gibi nitelikleri içermektedir (Simango, 2016: 178). Bazı geleneksel yaklaşımlar, insanın Tanrı'nın suretinde yaratılmış olduğu fikrini, insanın yeryüzünde Tanrı'nın temsilcisi olduğu şeklinde yorumlamaktadır (Clines, 1968: 101). Dolayısıyla insan yeryüzünde hükmetme yetkisine sahiptir. Modern Katolik Hristiyan ilahiyatındaki temel eğilime göre, insanın yeryüzünde "Tanrı'nın sureti" olarak bulunması bu hükmetme yetkisine işaret etmektedir; fakat diğer yaratılmışlara karşı üstünlüğünden kaynaklı bu yetki, çevresi ile uyumlu olacak şekilde ve mevcut düzenin korunması yönünde kullanılması gerektiği şeklinde anlaşılmalıdır (Hollenbach, 2014: 254-255). Yaygın kanaate göre, insanın Tanrı'nın suretinde yaratılmış olduğu ifadesi tüm insanlık için geçerlidir. Fakat aslı günah sebebiyle bu "suret" bozulmaya uğramıştır. Cortez'in vurgusuyla, bu bozulma ancak İsa'ya benzemeye çabalamak suretiyle düzeltilebilir ve bu çaba bir "dönüşümü", kişide süreklilik gösteren bir "yenilenmeyi" içermektedir; bu yönüyle *imago Dei* statik değil dinamik bir kavramdır (Cortez, 2010: 16-17).

Burada belirtmek gerekir ki *imago Dei* doktrini ilk kez çağdaş teolojide gerçekleşen antropolojik dönüş ile gündeme gelen bir doktrin değildir. Aksine, Philo'dan Augustine'e kadar çok sayıda filozof ve teolog bu doktrini yorumlamışlardır. Fakat modern çağda bu doktrine yaklaşımların geleneksel olandan kısmî bir farklılaşma sergilediği dikkat çekmektedir. *Imago Dei* doktrininin güncel tartışmalara uygulanmasının en bariz örneği bu doktrinin artık özellikle seküler tartışmaların da gündeminde olan ve insan haklarına esas teşkil eden "insan onuru" kavramına işaret eden bir ifade haline gelmiş olmasıdır. Özellikle Habermas'ın teolojik kavramların seküler kavramlara "tercüme edilmesi" ihtiyacına olan vurgusu ve hususi olarak *imago Dei* kavramını vurgulaması bu kavrama politik teolojinin

⁵ *Imago Dei* doktrinine ilişkin geleneksel yaklaşımlar, genel olarak Millard Erickson'un ilk basımı 1983 yılında gerçekleşen *Christian Theology* isimli çalışması esas alınarak ele alınmaktadır. Detaylı bilgi için özellikle bkz. Erikson, 2013: 460-469.

gündemine gelebilme potansiyeli kazandırmıştır (Habermas, 2006: 43-47). *Imago Dei* kavramını insan onuru ile ilişkili olarak ele alan ciddi miktardaki literatür teolojik antropoloji alanının güncel tartışmaları arasında zikredilebilir.⁶ Öyle ki, son dönemde ortaya konan çalışmalara bakıldığında *imago Dei* ifadesinin geçtiği neredeyse tüm çalışmalarda “insan onuru” kavramı ile bir şekilde ilişkilendirme yapıldığı göze çarpmaktadır. Bu doktrinin teoloji ile antropoloji arasında, insan hakları ve onurunun teolojik perspektifte ele alınmasına yönelik çağdaş tartışmaların merkezinde yer almak suretiyle bir köprü vazifesi yüklediği söylenebilir.

Teolojik antropolojinin amaçlarından biri de, daha önce de ifade edildiği gibi, modern bilimsel gelişmeleri teolojik perspektifte ele almak ve insan olmanın anlamına dair bu gelişmeler ışığında teolojik açıklamalar getirmektir. Bu alandaki güncel tartışmalar göstermektedir ki, her ne kadar henüz nicelik ve kapsam olarak yeterli bir noktada olmasa da, artık bilimsel konulardaki gündeme dair meseleleri ele alan bir literatürün varlığından söz edilebilir duruma gelinmiştir. Bu konudaki çalışmaların bir kısmı insanın yaratılışı, mahiyeti, insanın kendilik şuuru ve *imago Dei* doktrini ile ifade edilen insanın benzersizliği iddiasına ilişkin meseleleri evrimsel biyoloji, beyin bilimi, nörobilim gibi bilimsel alan, teori ve yaklaşımlarla ilişkili şekilde ele almaktadır.⁷ Bunun yanı sıra, teolojik antropolojinin özellikle insanı anlama çabası itibarıyla yakından ilişkili olduğu alanlardan biri de psikolojidir. Bu iki disiplini bir araya getiren çalışmalar da son zamanlarda nicelik olarak artış göstermiştir.⁸ Mesela, teolojik antropoloji aracılığı ile teoloji ve psikolojinin “karşılıklı konuşma” içerisinde bulunmasını sağlamayı amaçlayan Callaway ve Strawn çalışmalarında insan olmanın ne anlama geldiği sorusunu teoloji ve psikolojinin birbirlerine sunabilecekleri katkı bağlamında ele almakta ve bu çerçevede bir deneysel teoloji alanı önerisinde bulunmaktadırlar (Kallaway ve Strawn, 2020: 3-17).

Literatürün kapsamı güncel bilimsel konularla olduğu kadar bilim

⁶ *Imago Dei* doktrinini insan onuru kavramı ile ilişkili olarak ele alan çalışmalardan bazıları için bkz. Oberdorfer, 2010: 231-239; Hodge ve Wolfer, 2008: 297-313; Petrussek, 2017: 60-82.

⁷ Bu konudaki tartışmalara bazı örnekler için bkz. Robinson, 2015: 73-79; Moritz, 2015: 45-56.

⁸ Bu çalışmalara örnek olarak bkz. Shults, 2003: 39-95; Moncher, 2009: 69-75; Brugger, 2009: 5-18.

kurgunun konusu olan kavramları da içine alan geniş bir alanı içermektedir. Mesela, *Cyborg Selves: A Theological Anthropology of the Posthuman* başlıklı çalışma posthuman kavramını teolojik antropoloji çerçevesinde ele almaktadır (Thweatt-Bates, 2016). İnsan-sonrası olarak ifade edilebilecek ve varsayımsal bir kavram olan posthuman kavramı felsefe, etik, bilim kurgu, çağdaş sanat gibi çok sayıda alan kapsamında yer almaktadır. Bu çalışma, insan olmanın anlamını posthuman ve Tanrı ilişkisi üzerinden ele almaktadır. Sayborg ve insan-sonrası ifadelerinin *imago Dei*, asli günah, insanın eşsizliği gibi teolojik antropolojik kavramlarla ilişkili şekilde tartışan çalışma, olası bir insan-sonrası varlığın gerçekleşmesi durumunda geleneksel teolojik antropolojik yaklaşımın yetersiz kalacağına dikkat çekmektedir. Bu durumda, insan-sonrası olarak İsa yerine “nihai insan (*ultimate human*)” olarak İsa tanımlamasını ortaya koyarak tüm zamanlar için geçerli sayılabilecek bir İsa anlayışı önermektedir (Thweatt-Bates, 2016: 191-192). Bu çalışma her ne kadar özellikle yaratılış konusu üzerinde yeterince durmaması bakımından bir takım eksiklikler gösterse de, insan-sonrası ve sayborg gibi güncel bilimsel tartışmaları teolojik bir çerçeveye taşınması bakımından teolojik antropoloji alanına oldukça önemli bir katkı sağlamaktadır.

Bunun yanı sıra teolojik antropolojinin güncel literatürde birlikte sıkça ele alındığı konulardan biri feminizmdir. Feminist teoloji başlıklı akademik disiplin yaklaşık kırk yıldır Hristiyan teolojik çalışmalar içerisinde varlığını sürdürmektedir. Feminist teoloji, özetle, feminizmin cinsiyet ayrımına yönelik eleştirel yaklaşımını teoloji alanına uygulamayı hedeflemektedir. Bunu yaparken de erkek egemenliği ve kadının buna tabiiyeti, Tanrı’yı nitelerken eril dil kullanımı, erkeğin Tanrı’nın suretine kadından daha benzer şekilde yaratıldığı, kilise ve toplumda yalnızca erkeğin Tanrı’yı temsil ettiği, kadının erkeğe tabi şekilde yaratıldığı gibi teolojik kabulleri sorgulamaktadır (Ruether, 2002: 3). Dolayısıyla yalnızca feminist teoloji bile konusu ve ele aldığı problemleri itibarıyla antropolojik meseleler ile yakından ilişkilidir. Fakat feminist teoloji çalışmaları arasında “feminist teolojik antropoloji” ifadesine de rastlamak mümkündür. Michelle A. Gonzales’in *Created in God's Image: An Introduction to Feminist Theological Anthropology* başlıklı çalışması da bu konudaki örneklerden biridir (Gonzales, 2007). Bu çalışmanın hareket noktası, geleneksel anlayışta

kadın ve erkek arasındaki hiyerarşik ilişkinin dayanağı olan insanın Tanrı'nın suretinde yaratıldığına ilişkin İncil ayetinin devamındaki "Onları erkek ve dişi olarak yarattı" (İncil, Yaratılış 1:27) ifadeleridir. Çalışma, geleneksel Hristiyan düşüncesinde bu İncil ayetine dayalı olarak kadının, kusurlu ve eksik bir şekilde ya da erkeğe bağımlı olarak ve onunla ilişkili olarak Tanrı'nın suretini taşıdığı görüşünün benimsendiğini vurgulamaktadır. Yani kadın, geleneksel Hristiyanlıkta, erkeğin aksine, tek başına ve tam olarak Tanrı'nın suretini taşıyan bir varlık olarak görülmemektedir. Buna dayalı olarak yazar, tarihi ve çağdaş yorumlamaların kadın erkek ilişkisini ne şekilde etkilediğini çağdaş feminist teori çerçevesinde ele almayı amaçlamaktadır (Gonzales, 2007: ix-xi). Bu çalışmanın ve benzerlerinin teolojik antropoloji açısından önemi, teolojik antropolojinin başlangıç noktası olarak kabul edilen *imago Dei* doktrinini feminist teori çerçevesinde ele almasından kaynaklanmaktadır. Fakat burada dikkat çekilmesi gereken husus, bu ve benzeri çalışmaların ne ölçüde teolojik antropoloji alanına katkı sağlayabileceği sorusudur. Zira, daha önce de belirtildiği gibi, teolojik antropoloji kendi prensipleri doğrultusunda modern yaklaşımları ele alma ilkesini benimsemektedir. Fakat bahsi geçen çalışma özelinde belirtmek gerekirse, çalışmanın metodolojisi feminist teoriye dayalı olarak teolojik bir meselenin ele alınması olarak belirlenmiştir. Bu durumda, teolojik antropolojinin temel ilkesi ile bir çelişki söz konusudur. Zira çalışmanın başlığında yer alan "An Introduction to Feminist Theological Anthropology" (Feminist Teolojik Antropolojiye Bir Giriş) ifadesi feminist bir teolojik antropolojinin mümkün olup olmadığı konusuna gündeme getirmektedir. Çünkü, yine belirtmek gerekir ki, teolojik antropoloji herhangi bir görüş ışığında kutsal metne yaklaşmayı değil, kendi prensipleri doğrultusunda ve başka alanların sağladığı veriler yardımıyla kutsal metne yaklaşmayı hedefler. Dolayısı ile, bu metodolojik ilkedен hareketle belirtmek gerekir ki, feminist teorinin sağlayacağı bakış açısı, teolojik antropolojiye alternatif bir yaklaşım olarak bir feminist teolojik antropolojinin oluşturulmasını sağlamak yerine, ancak kadın ve erkek tanımlamalarının teolojik olarak tekrar gözden geçirilmesinde araç olarak kullanılabilir. Aslında bu türden bir çıkmaz müstakil bir ilmi disiplin olarak teolojik antropolojinin bir metodunun olup olmadığı sorusuna bizi götürmektedir. Yalnızca bahsi geçen çalışmaya has olmayan bu durumun

temel sebebinin teolojik antropolojinin kendi metodolojisini henüz inşa etmemiş olmasından kaynaklandığını söylemek yanlış olmaz.

Daha önce de belirtildiği gibi teolojik antropolojinin konularını ve kapsamını sınırlandırmak zordur. Bu alandaki literatüre bakıldığında göze çarpan hususların başında metodolojiye ilişkin çalışmaların nispeten daha az sayıda olduğudur. Bu durumla ilişkili olarak teolojik antropoloji disiplininin net bir metodolojisinin oluştuğunu söylemek zor görünmektedir. Metot meselesi ile ilgili olarak öne çıkan en belirgin önerinin Karl Barth'ın Kristoloji'den hareketle antropoloji yapma fikri olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Hatırlanacak olursa, Barth, insanı tümüyle anlamının yalnızca İsa ve Vahiy'den hareketle mümkün olduğunu savunmaktaydı. Günümüzde bu metodun önde gelen savunucusu teolojik antropoloji alanına çalışmaları ile önemli katkı sağlayan Marc Cortez'dir. Cortez'in temel iddiası, Kristoloji'nin tek başına teolojik antropoloji için bir zemin temin etme niteliğini taşıdığıdır (Cortez, 2015: 15). Yani, İsa'nın insan karakteri, Hristiyan inancında ona atfedilen ilahî nitelik ve bunların yanında kurtuluş, günah gibi Hristiyan teolojisinin anahtar kavramlarının İsa ile olan ilişkisini konu alan Kristoloji bağlamında insanı anlamaya çabalamanın teolojik antropoloji alanına metot olarak yeterli olacağını savunmaktadır. Kristolojik antropoloji adını da verdiği bu metodu Cortez, etik kapsamındaki konular ve *imago Dei* doktrinini de içerecek şekilde insana ve insan olmanın anlamına yani antropolojik alana ait olan tüm hususların bir şekilde İsa'ya yani Kristolojik olana dair inanılan hususlarla desteklenmesi ve gerekçelendirilmesi olarak açıklamaktadır (Cortez, 2016). Barth'ın öncülüğünü yaptığı ve günümüzde Cortez'in geliştirmeye çalıştığı fakat henüz destekleyici olarak yeterince çalışmanın bulunmadığı bu metodoloji önerisinin dışında teolojik antropolojiye sistematik bir yaklaşımın henüz oluşmadığını belirtmek yerinde olacaktır.

Sonuç

Giriş kısmında da belirtildiği üzere, bu çalışma ile, bugün itibariyle, müstakil bir disiplin olarak teolojik antropoloji alanını doğrudan konu alan bir kaynak içermeyen Türkçe literatüre giriş niteliğinde bir katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak teolojik antropoloji disiplininin doğuşu ve gelişiminde felsefî arka planı oluşturan

ve modern çağda teolojinin antropoloji ile ilişki kurması ihtiyacı vurguları ile öne çıkan Karl Barth, Karl Rahner ve Wolfhart Pannenberg'in görüşleri incelenmiştir. Daha sonra bu alandaki güncel tartışmalar ve metodolojik meseleler ele alınmıştır.

Barth, Rahner ve Pannenberg'in altını çizdikleri üzere modern çağda teoloji artık antropoloji ile bir şekilde ilişki halinde olmalıdır. Barth'ın vurgusuyla bilimin ve sosyal bilimsel antropolojinin insanı anlamada tek başına yeterli olmaması, Rahner'ın vurgusuyla modern felsefi akımların ve modern aklın din karşıtı söylemlerine karşı Hristiyan teolojisinin tutarlı şekilde karşılık verebilmesi zorunluluğu ve Pannenberg'in vurgusuyla ateizm gibi inancı hedef alan ve antropolojiden beslenen düşünce karşısında Hristiyanlığın evrensel mesajının objektif bir zemine oturtulması ihtiyacından dolayı teolojinin antropoloji ile ilişki içine girmesi zorunlu ve kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu bakımdan, girişte de bahsedildiği üzere, teolojik antropoloji modern çağda entelektüel alanda gerçekleşen kırılmaların teoloji alanındaki yansımaya ortaya sermesi bakımından önem arz etmektedir. Diğer taraftan teolojik antropolojinin amaçları arasında bahsedilen bilimsel verileri kullanarak teolojik bilginin üretilmesi ile din ve bilim ilişkisine yönelik yaklaşımların, özellikle uzlaşmacı yaklaşımın değerlendirilmesinde de bir zemin sunduğu iddia edilebilir. Bu bakımdan çağdaş din felsefesinin teolojik antropoloji disiplini ile irtibat halinde olması bu alanlara alternatif bakış açıları temin edilebilmesi için oldukça önemlidir.

Bu çalışmanın ortaya koyduğu üzere, Hristiyan teolojik antropolojisi modern çağda gerçekleşen bilimsel gelişmelerin doğurduğu sorulara teolojik cevaplar üretme ihtiyacı neticesinde doğmuş, insanı konu alan güncel bilimsel verileri kendi süzgecinden geçirmek suretiyle insana dair tüm meseleleri kutsal metin ışığında ve yaratıcı ile olan ilişkisi bağlamında ele almayı hedefleyen bir disiplin olarak öne çıkmaktadır. Hristiyan teolojisinde müstakil bir faaliyet alanı olarak yarım yüzyılı aşkın bir süredir varlığını sürdüren teolojik antropoloji disiplini bugün itibarıyla gerek metodoloji olarak gerekse uygulama olarak – amaçları göz önünde bulundurulduğunda – tatmin edici bir durumda bulunmamaktadır. Her ne kadar bu alanda hatırı sayılır miktarda bir literatür birikimi oluşmuş olsa da, bu disiplinin kendine has bir metodolojisi olduğunu ve bahsi geçen amaçları doğrultusunda felsefe, ilahiyat, fen ve sosyal bilimlerden beslenen geniş

kapsamlı bir uygulama alanı bulunduğunu bugün itibariyle söylemek zor görünmektedir. Bu bakımdan Hristiyan teolojik antropolojisinin hem metodolojik, hem teorik, hem de pratik olarak halen gelişmekte olan ve bu gelişim sürecinde yeni ve alternatif yaklaşımlara ihtiyaç duyan bir disiplin olduğunu belirtmek uygun olacaktır.

Modern çağda entellektüel alanda söz konusu olan antropolojik dönüşün teoloji alanındaki yansımaları olarak teolojik antropoloji disiplininin modern teolojide müstakil bir başlık olarak gündeme gelmesi ilk olarak Hristiyan teolojisinde gerçekleşmiştir. Bu da bu alandaki literatürün Hristiyan teolojisi kapsamında gelişmesi ile neticelenmiştir. Bu sebepten olsa gerek, “teolojik antropoloji” ifadesi kullanıldığında, bugün itibariyle, doğrudan Hristiyan teolojisine ait olan Hristiyan teolojik antropolojisi kast edilmektedir. Buna rağmen, İslam teolojik antropolojisi, Yahudi teolojik antropolojisi gibi farklı dinlere ait farklı teolojik antropolojilerin varlığından söz etmenin de mümkün olduğu iddia edilebilir. Diğer bir deyişle, insanı ve yaratıcı ile ilişkisini kutsal kaynaklar ışığında ele alıp yorumlayan, bunu yaparken güncel bilimsel verileri kullanmayı hedefleyen her türden yaklaşım, kendi dinî geleneği çerçevesinde, o geleneğe ait bir teolojik antropoloji olarak değerlendirilebilir. Bu durumda, modern çağdaki genel entellektüel atmosferin etkisiyle Hristiyan teolojisinde gerçekleşen antroposentrik dönüşün başka dini gelenekler için de söz konusu olup olmadığına ilişkin sorgulamaların yapılması, modern çağda insanın ele alınışının incelenmesinde bir ilk adım olarak önem teşkil etmektedir.

Kaynaklar

- Barth, K. (1960). *Church Dogmatics 3: The Doctrine of Creation*, part 2. (Trans. H. Knight, G. W. Bromiley, J. K. S. Reid & R. H. Fuller). Edinburgh: T&T Clark.
- Barth, K. (1962). *Church Dogmatics: A Selection*. (Trans. G. W. Bromiley). New York: Harper Torch Books.
- Barth, K. (2015). *Theology and Church: Shorter Writings 1920-1928*. (Trans. L. P. Smith). Eugene: Wipf and Stock Publications.
- Brugger, E. C. (2009). Psychology and Christian Anthropology. *Edification Journal of the Society for Christian Psychology*, 3 (1), 5-18.
- Callaway, K. & Strawn, B. (2020). Experimental Theology: Theological Anthro-

- logy and the Psychological Sciences. *Journal of Psychology and Theology*, 48 (1), 3-17.
- Carr, A. (1973). Theology and Experience in the Thought of Karl Rahner. *The Journal of Religion*, 53 (3), 359-376.
- Clines, D. J. A. (1968). The Image of God in Man. *Tyndale Bulletin*, 19, 53-103.
- Cooper, J. W. (2016). Scripture and Philosophy on the Unity of Body and Soul: An Integrative Method for Theological Anthropology. *The Ashgate Research Companion to Theological Anthropology*. (Eds. J. R. Farris & C. Taliaferro). London and New York: Routledge, 27-43.
- Cortez, M. (2016). *Christological Anthropology in Historical Perspective: Ancient and Contemporary Approaches to Theological Anthropology*. Michigan: Zondervan.
- Cortez, M. (2015). The Madness in Our Method: Christology as the Necessary Starting Point for Theological Anthropology. *The Ashgate Research Companion to Theological Anthropology*. (Eds. J. R. Farris & C. Taliaferro). London and New York: Routledge, 15-26.
- Cortez, M. (2010). *Theological Anthropology: A Guide for the Perplexed*. Wilthshire: T&T Clark.
- Cortez, M. (2007). What Does It Mean to Call Karl Barth a Christocentric Theologian. *Scottish Journal of Theology*, 60 (2), 1-17.
- Dahlstrom, D. O. (2000). Translator's Forward. A. Losinger, *The Anthropological Turn: The Human Orientation of the Theology of Karl Rahner*. (Trans. D. O. Dahlstrom). New York: Fordham University Press, vii-xiv.
- Erickson, M. (2013). *Christian Theology*. Grand Rapids: Baker Academic.
- Farris, J. R. & Taliaferro, C. (2016). Introduction. *The Ashgate Research Companion to Theological Anthropology*. (Eds. J. R. Farris & C. Taliaferro). London and New York: Routledge, 1-6.
- Feuerbach, L. (2008). *The Essence of Christianity*. (Trans. G. Elliot). Walnut: MSAC Philosophy Group.
- Glasse, J. (1964). Barth on Feuerbach. *The Harvard Theological Review*, 57 (2), 69-96.
- Gonzales, M. A. (2007). *Created in God's Image: An Introduction to Feminist Theological Anthropology*. New York: Orbis Books.
- Habermas, J. (2006). Secularization as a Twofold and Complementary Learning

- Process. *Dialectics of Secularization: On Reason and Religion*. (Trans. B. McNeill). San Francisco: Ignatius Press, 43-47.
- Hanoğlu, İ. (2014). *Fabredden er-Razi'de Felsefi-Teolojik Antropoloji*. İstanbul: Araştırma Yayınları.
- Hanefi, H. (1978). Teoloji mi Antropoloji mi? (Çev. M. S. Yazıcıoğlu). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23 (1), 505-531.
- Hodge, D. R. & Wolfer, T. A. (2008). Promoting Tolerance: The Imago Dei as an Imperative for Christian Social Workers. *Journal of Religion and Spirituality in Social Work*, 27 (3), 297-313.
- Hollenbach, D. (2014). Human Dignity in Catholic Thought. *The Cambridge Handbook of Human Dignity: Interdisciplinary Perspectives*. (Ed. M. Düwell, J. Braarvig, & R. Brownsword). Cambridge: Cambridge University Press, 250-259.
- Krötke, W. (2000). The Humanity of the Human Person in Karl Barth's Anthropology. *The Cambridge Companion to Karl Barth*. (Ed. J. Webster). New York: Cambridge University Press, 159-176.
- Langenfeld, A. & Lerch, M. (2018). *Theologisch Anthropologie*. Stuttgart: Verlag Ferdinand Schöningh.
- Losinger, A. (2000). *The Anthropological Turn: The Human Orientation of the Theology of Karl Rahner*. (Trans. D. O. Dahlstrom). New York: Fordham University Press.
- Mengüşoğlu, T. (2017). *İnsan Felsefesi*. İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Moncher, F. J. (2009). Implications of Catholic Anthropology for Psychological Assessment. *Edification Journal of the Society for Christian Psychology*, 3 (1), 69-75.
- Moritz, J. M. (2015). Evolutionary Biology and Theological Anthropology. *The Ashgate Research Companion to Theological Anthropology*. (Eds. J. R. Farris & C. Taliaferro). London and New York: Routledge, 45-56.
- Oberdorfer, B. (2010). Human Dignity and 'Image of God'. *Scriptura*, 204, 231-239.
- Pannenberg, W. (2004). *Anthropology in Theological Perspective*. (Trans. M. J. O'Connell). Edinburgh: T&T Clark.
- Petrusek, M. R. (2017). The Image of God and Moral Action: Challenging the Practicality of the Imago Dei. *Studies in Christian Ethics*, 30 (1), 60-82.

- Rahner, K. (1973). *Theological Investigations*, vol. 9. (Trans. G. Harrison). New York: The Seabury Press.
- Robinson, D. N. (2015). Theological Anthropology and the Brain Sciences. *The Ashgate Research Companion to Theological Anthropology*. (Eds. J. R. Farris & C. Taliaferro). London and New York: Routledge, 73-79.
- Ruether, R. R. (2002). The Emergence of Christian Feminist Theology. *The Cambridge Companion to Feminist Theology*. (Ed. S. F. Parsons). Cambridge: Cambridge University Press, 3-22.
- Shults, F. L. (2003). *Reforming Theological Anthropology after the Philosophical Turn to Relationality*. Michigan: William B. Eerdmans Publishing.
- Simango, D. (2016). The Imago Dei: A History of Interpretation from Philo to the Present. *Studia Historiae Ecclesiasticae*, 42 (1), 172-190.
- Taylor, C. (2012). *Benliğin Kaynakları*. (Çev. S. G. Baş & B. Baş). İstanbul: Küre Yayınları.
- Thweatt-Bates, J. (2016). *Cyborg Selves: A Theological Anthropology of the Posthuman*. Oxon: Routledge.
- Weber, J. C. (1966). Feuerbach, Barth, and Theological Methodology. *The Journal of Religion*, 46 (1), 24-36.

Öz: Bu çalışma, modern dönemde entelektüel alanda gerçekleştiği iddia edilen antroposentrik dönüşün felsefi teoloji alanındaki yansımalarının bir neticesi olarak ortaya çıkan teolojik antropoloji disiplinine giriş niteliğinde bir araştırmayı içermektedir. Böylece, henüz teolojik antropoloji alanına dair kapsamlı bir kaynak içermeyen Türkçe literatüre katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak teolojik çalışmalarda antropolojik yaklaşımın bir ihtiyacı ve zorunluluk olduğunu çalışmalarında vurgulayan Karl Barth, Karl Rahner ve Wolfhart Pannenberg'in görüşleri ışığında alanın felsefi arka planı ele alınmaktadır. Daha sonra, müstakil bir ilmi disiplin olarak teolojik antropolojinin belirlediği amaçlar doğrultusundaki güncel tartışma konuları ve metodolojik meseleleri incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Teolojik antropoloji, çağdaş teoloji, Rahner, Barth, Pannenberg.

---

[1] Bu araştırma süresince misafir araştırmacı olarak bulunduğum Paderborn Üniversitesi Karşılaştırmalı Teoloji ve Kültürel Çalışmalar Merkezi'ne (Zentrum für Komparative Theologie und Kulturwissenschaften) ve kurumlarında bulunduğum süre boyunca olan misafirperverliği ve kaynak temini ve erişimi konusunda yardımcı olarak çalışmanın gelişmesine katkı sunan Prof. Klaus von Stosch'a teşekkürlerimi sunarım..

